

“Üslubiyyat və ritorika” fənninin mövzusu, məqsəd və vəzifələri

Nəsrəddin Musayev

Dissertant, AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu.

Azərbaycan. E-mail: musayev.n@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-9704-1615>

XÜLASƏ

Məqalədə “Üslubiyyat və ritorika” fənninin tədrisini şərtləndirən amillər, fənnin tədrisinin məqsəd və vəzifələri, ümumi kompetensiyaların, peşə kompetensiyalarının məzmunu, habelə təhsil proqramının və fənn üzrə təlimin nəticələrindən bəhs olunur. Belə qənaətə gəlinir ki, natiqlik sənətinin bir elm sahəsi kimi təşəkkül tapdığı dövrdən başlayaraq düzgün, aydın, səlis və məntiqi danışanlar cəmiyyət tərəfindən həmişə yüksək qiymətləndirilmişdir. Mədəni nitqə yiyələnmək üçün leksik-qrammatik normaların tələblərinə əməl etməklə bərabər həm də nitq üslubi cəhətdən düzgün qurulmalı, bir sözlə, elə sözlər və ifadələr seçilməlidir ki, fikrin düzgünlüyünə və aydınlığına xələl gəlməsin. İstər şifahi, istərsə də yazılı nitqdə hər bir sözün leksik, qrammatik mənasını, etimologiyasını bilmək tələb olunur. Ünsiyyət zamanı üslubi cəhətdən zəngin nitqə malik olmaq üçün ədəbi dilin normalarını və dil vahidlərinin üslubi keyfiyyətlərini də mükəmməl bilmək lazımdır.

AÇAR SÖZLƏR

üslubiyyat, ritorika, yazılı ünsiyyət, şifahi ünsiyyət, üslubi vasitə, üslubi norma

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

göndərilib: 17.10.2023

qəbul edilib: 21.11.2023

METHODS

The topic, goals and duties of the subject of “Stylistics and rhetoric”

Nasraddin Musayev

Dissertatist, Institute of Literature named after Nizami Ganjavi of ANAS. Azerbaijan.

E-mail: musayev.n@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0001-9704-1615>

ABSTRACT

The article focuses on the facts that intend to determine the teaching of the subject "Style and rhetoric", the goals and objectives of teaching the subject, the content of general competencies, professional competencies, as well as the results of the educational program and training in the subject. It comes to the kind of conclusion that, since the art of public speaking was formed as a field of science, true, clear, fluent and logical speakers have always been highly appreciated by the society. In order to possess advanced speech, in addition to complying with the requirements of lexical-grammatical norms, the speech should contain stylistically correct form too, in other words, the words and expressions should be chosen in a way that the correctness and clarity of the thought are not losing their value. It is required to have information about the lexical, grammatical meaning and etymology of every word used in both oral and written speech. In order to have a stylistically rich speech during communication, it can be considered as an obligatory need to know the norms of the literary language and the stylistic qualities of language units perfectly.

KEYWORDS

stylistics, rhetoric,
written communication,
oral communication,
stylistic means,
stylistic norm

ARTICLE HISTORY

Received: 17.10.2023

Accepted: 21.11.2023

Giriş / Introduction

“Üslubiyyat və ritorika” fənninin tədrisində məqsəd təhsilalanlara gələcəkdə tabeçiliyində olan insanlarla, iş yoldaşları və rəhbər işçilərlə ünsiyyət problemini həll etməyi öyrətməkdir. Fənn tətbiqi xarakterlidir. Onun məqsədi həm də gündəlik işgüzar və akademik fəaliyyətləri qurmaq üçün zəruri şərait yaratmaq, təhsilalanlarda müvafiq psixoloji və əxlaqi keyfiyyətləri formalaşdırmaqdır. Yazılı və şifahi ünsiyyət prosesində üslubi çalarlarla zəngin, düzgün, dəqiq və ifadəli nitqə malik olmaq, ünsiyyət zamanı ədəbi tələffüz, vurğu, intonasiya, emosiya və s. məsələlərin nəzərə alınması və onlara əməl olunmasına riayət etmək, Azərbaycan dilinin üslubları və ritorikanın əsasları haqqında qazanılan bilikləri gələcək fəaliyyətlərində tətbiq etmək bacarığına nail olmaq da üslubiyyat və ritorika fənninin məqsədlərinə daxildir.

“Üslubiyyat və ritorika” fənni fikri məntiqi cəhətdən formalaşdırmağa və düzgün ifadə etməyə, dilin müxtəlif səviyyələri üçün qəbul edilmiş normalar əsasında mədəni nitq vərdişlərini yaratmağa, danışıq etikasını və diskussiya mədəniyyətini, şifahi və yazılı ünsiyyəti öyrətməyə kömək edir. Bu fənnin tədrisinin digər vəzifəsi ədəbi dilin funksional üslublarının öyrənilməsi ilə bağlı nəzəri və praktiki məsələlərin, onlara aid sərbəst yaradıcılıq işlərinin yerinə yetirilməsi üçün bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsinə xidmət etməkdir. Fənni mənimsəməklə Azərbaycan dilinin üslubları və mədəni nitq üçün zəruri olan bilik, bacarıq və vərdişlər qazanmaq olar.

Əsas hissə / Main part

Mövzunun aktuallığı, hər şeydən öncə, dilçilik elminin mühüm sahələrindən biri olan üslubiyyatın yaranma və inkişaf tarixinin tədqiqata cəlb olunması ilə səciyyəlidir. Bu elm sahəsinin yaranması və inkişaf tarixi ilə bağlı müxtəlif zamanlarda həm dünya, həm də Azərbaycan dilçiləri müəyyən araşdırmalar aparmışdır. Azərbaycan dilçiliyində ayrı-ayrılıqda üslubiyyatla bağlı çox sayda dəyərli tədqiqat işlərinin olmasına, leksik və qrammatik üslubiyyat sahəsində zəngin araşdırmaların aparılmasına baxmayaraq, üslubiyyatın yaranma və inkişaf tarixi ilə bağlı araşdırmalar azlıq təşkil edir. Ölkəmizdə dilçiliyin üslubiyyat bölməsi haqqında ilk sistemli tədqiqatlar dilçi-alim Əbdüləzəl Dəmirçizadəyə məxsusdur. Sonralar isə müxtəlif dövrlərdə Afad Qurbanov, Türkan Əfəndiyeva, Qızqayıt Mustafayeva və başqalarının tədqiqatlarında üslubiyyatın bəzi məsələləri ilə bağlı əhəmiyyətli məsələlərdən bəhs olunmuşdur. Azərbaycan üslubiyyatının inkişaf tarixinin tədqiqi məsələsi bu cəhətdən xüsusi aktualıq kəsb edir. Natiqlik sənətinin bir elm sahəsi kimi təşəkkül tapdığı dövrdən başlayaraq düzgün, aydın, səlis və məntiqi danışanlar cəmiyyət tərəfindən də

həmişə yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu cür danışığa isə, şübhəsiz, mədəni nitqə verilən tələblərə uyğun danışıq qabiliyyətli insanlar malik ola bilərlər. Mədəni nitqə yiyələnmək üçün leksik-qrammatik normaların tələblərinə əməl etməklə bərabər həm də nitq üslubi cəhətdən düzgün qurulmalı, bir sözlə, sözlər və ifadələr düzgün seçilməlidir ki, fikrin düzgünlüyünə və aydınlığına xələl gəlməsin. İstər şifahi, istərsə də yazılı nitqdə hər bir sözün leksik, qrammatik mənasını, etimologiyasını bilmək tələb olunur. Ünsiyyət zamanı üslubi cəhətdən zəngin nitqə malik olmaq üçün ədəbi dilin normalarını və dil vahidlərinin üslubi keyfiyyətlərini də mükəmməl bilmək lazımdır.

Tədqiqatçı Qızqayıt Mustafayeva qeyd edir ki: “Ədəbi dilin əsasını ümumxalq dili vahidləri və hamı üçün ümumi olan cəhətlər təşkil edir. Lakin bir sıra məhdud sahələrlə əlaqədar ədəbi dil ifadəlilik vasitələri sisteminə görə müxtəlif qollara ayrılır ki, buna da ədəbi dilin üslubları deyilir” [8, s.17].

Üslubların tarixi qədim olsa da, üslubiyyatın yaranması XX əsrin birinci rübünə təsadüf edir. Praqa funksional dilçilik məktəbinin banisi Villem Mateziusdan başlayaraq müasir dövrümüzədək üslubiyyatla bağlı bir çox tədqiqatlar aparılsa da, həm üslub, həm də üslubiyyat haqqında hamının qəbul etdiyi birmənalı fikir yoxdur. Bəzi tədqiqatçılar məsələyə ədəbiyyatşünaslıq prizmasından yanaşaraq üslubiyyatı ədəbiyyat nəzəriyyəsinə aid etsələr də, akademik V.V.Vinoqradov “bədi üslub məhz bədi dillə yaranır, elə buna görə də üslubiyyat daha çox dilçilik sahəsinə aid edilməlidir” – deməklə üslubiyyat elminin müstəqil dil sahəsi olduğunu sübuta yetirdi.

Azərbaycan ədəbi dilində də üslubların tarixinin qədim olmasına baxmayaraq, üslubiyyatın fundamental araşdırılması XX əsrin birinci rübünə təsadüf edir. Bu sahədə müəyyən cəhdlər edilsə də (məsələn, A.Tağızadə, X.S.Xocayev. Müxtəsər üslubiyyat (red: B.Çobanzadə), 1933), ilk sistemli və əsaslı tədqiqatlar Ə.Dəmirçizadəyə məxsusdur. Onun “Azərbaycan dilinin üslubiyyatı” (1962) əsəri dilimizdə bu sahədə ilk fundamental tədqiqat əsəridir. Müəllif bu əsərində yazır: “Üslubiyyatda səslərin, sözlərin, ifadələrin, cümlələrin və eləcə də bütün qrammatik qaydaların məhz mənə və təsir qüvvəti cəhətindən ölçülüb seçilməsi və hansının daha üstün, məqsədə daha çox uyğun olmasını müəyyənləşdirmək yolları aydınlaşdırılır. Buna görə də, demək olar ki, üslubiyyatda geniş mənada sinonimlər, yəni mənə və məzmunca yaxın olan, yaxud nisbi mənada eyni olan ifadələr, sözlər, qrammatik vasitələr tutuşdurulur və hansının işlədilməsinin məqsədə daha uyğun olduğu müəyyənləşdirilir [4, s.22].

Üslubiyyatın yaranması və inkişaf tarixi ilə bağlı professor Nadir Abdullayev yazır: “XIX əsrdə Azərbaycanda M.Ş.Vazeh, M.F.Axundov, A.A.Bakıxanov, Q.Zakir kimi praktik nətiqlər, bu sahənin nəzəriyyəçiləri yetişmişdir. M.F.Axundov özünün bədi və elmi yaradıcılığında mədəni nitq, nətiqlik məharəti, fəhətli kəlam, nitqin

müxtəsərliyi və aydınlığı, səhnə dili, dilimizin orfoqrafiya və orfoepiya normaları və s. haqda elmi-nəzəri fikirlər, mülahizələr söyləmişdir... XIX əsrin sonu və XX əsrin əvvəllərində yaşayıb fəaliyyət göstərən qabaqcıl, mütərəqqi ziyalılar, maarifçilər, müəllimlər dilimizin saflığı, yad təsirlərdən qorunması, bu dildə danışmağın zəruriliyi, təlimin Azərbaycan dilində aparılmasının vacibliyi və s. məsələlərlə bağlı çox faydalı fikirlər söyləmişlər...” [1, s.23].

Üslubiyyata nəzərən *üslub* (stil) daha qədim və geniş anlayışdır. Üslub termin kimi bir işi, fəaliyyəti həyata keçirmək üçün üsul, yol, vasitə, tərz anlamını ifadə edir, müəyyən olunmuş istifadə tərzini, yolunu bildirir. Musiqidə, rəssamlıqda, heykəltəraşlıqda, memarlıqda bu anlayışa tez-tez təsadüf edilir. Məsələn, klassik musiqi üslubu, rəngli boya üslubunda yaradılmış rəsmlər, İtaliya heykəltəraşlıq üslubu, Şərqi üslubunda tikilmiş binalar və s. Nitq üslubu isə ünsiyyətlə bağlıdır. Bu səbəbdəndir ki, “üslubsuz nitq yoxdur, hər bir nitq (istər şifahi, istərsə də yazılı) həm ədəbi dilin normaları daxilində həm də özünəməxsus tərzə malikdir” [6, s.3]. Dil üslublarının hamısı dilin inkişaf səviyyəsindən asılıdır. “Üslub bir məfhum kimi qədim Yunanıstanda meydana gəlmiş, sonralar dünya dilçiliyində müxtəlif səviyyələrdə tədqiq olunmuşsa da, Azərbaycan dilçiliyində XX əsrin əvvəlində tədqiqat meydanına çıxmışdır. İlk əvvəllər “dilə gözəlliyi”, “yazıcının fərdi üslubu”, “ünsiyyət manerası”, “gözəl nitq”, “axıcılıq, dəqiqlik”, “ədəbi axın” haqqında elm kimi dərk olunmuşdur. Üslubiyyat bir elm kimi üslublar haqqında nəzəriyyə olub, fikrin sözlə ifadəsinin daxili aspektini öyrənir. Bu baxımdan üslubiyyat ədəbiyyat və dilin kəsişməsində özünü reallaşdırır” [5, s.7–8].

Azərbaycan dilinin üslubları dil vasitələrindən məqsədəuyğun və nizamlı şəkildə istifadə edə bilmək tələbatından yaranmışdır. “Dilin üslubiyyatı dilin üslubu quruluşunu – yəni üslublar sistemini həm sinxron, həm də diaxron planda, nitq üslubiyyatı isə nitq üslublarını, yəni əsas janrlar çərçivəsində kompozisiya sistemini, yaxud ictimai nitqin konstruktiv növlərini öyrənir” [3, s.108]. “Dilçiliyin digər sahələrindən fərqli olaraq üslubiyyat ədəbi dilin normalarının həm müstəqil, həm də şərti məqsədəuyğunluq əsasında istifadə edilməsi mümkün olan variantlarını tədqiq edir. Dilin ifadəlilik vasitələrindən məqsədəuyğun surətdə istifadə etmək, normaların pozulması şərtlərini tapıb onların qarşısını almaq üçün yollar göstərmək və müəyyən qrammatik formanın ona xas olmayan vəzifə və mənada işlədilməsinə yol verməmək üslubiyyatın əsas vəzifəsidir” [7, s.108].

Dildə üslubi normaların əsasını mədəni nitqə verilən əsas tələblər təşkil edir. Bu normalar ədəbi dilin normaları ilə bilavasitə bağlıdır. Çünki nitq prosesində ədəbi dil normalarının hər hansı birinin pozulması üslubi normaların pozulmasına səbəb olur.

Üslubi normaların tələblərinə riayət olunması isə kommunikator və respientlər, yazıb oxuyanlar arasında ən münasib dil ünsiyyətinə şərait yaradır. Ona görə də üslubiyyatın bir elm sahəsi kimi öyrənilməsində üslubi normaların, onların əsas ölçü vahidləri olan düzgünlük, dəqiqlik, məntiqilik, estetikliyin mühüm əhəmiyyəti vardır. Çünki ədəbi dil normaları çərçivəsində fəaliyyət göstərən düzgünlük olmasa, ünsiyyətin dəqiqlik, məntiqilik və aydınlıq kimi kommunikativ keyfiyyətləri pozular.

Nitqi üslubi cəhətdən düzgün qurmaq həm də cümlələrin qrammatik normaya uyğun düzgün qurulması, sözlərin düzgün işlədilməsi deməkdir. N.Q.Çernışevskinin sözləri ilə desək, “ifadənin qeyri-dəqiqliyi və dolaşlıqlığı, əlbəttə, fikrin dolaşlıqlığına təsir göstərir. Dil şüurun ifadə formasıdır; dil düzgün deyildirsə, deməli, şüur da qüsurludur. Əgər nitq səliqəsiz və anlaşılmazdırsa, deməli, orada fikrin özü də qeyri-dəqiqdir” [2, s.374]. Lakin bununla belə, düzgünlük üçün yalnız qrammatik qaydalara əməl etmək kimi tələb qoymaq olmaz. Əslində, ədəbi dilin digər normalarının tələb və şərtlərinə də əməl olunmalıdır. Nitqin düzgünlüyü üçün başlıca şərtlərdən biri də fikrin reallıqla bağlılığı, gerçəkliyi olduğu kimi ifadə etmək səriştəsidir.

Nitqin ilk və əsas şərti olan dəqiqlik gerçəklik və təfəkkürlə əlaqənin, fikrin dil vasitələri ilə düzgün verilməsinin göstəricisidir. Dəqiqlik sözlərin semantikasını, sinonimliyi, çoxmənalılığını, terminləri, müxtəlif funksional üslubları və qrammatik formaları yaxşı bilməklə mümkündür.

Nitq söyləyən obyektiv gerçəkliyi doğru və inandırıcı əks etdirən fikirlər ifadə edər, dediklərini dəlillərlə, sübutlarla və faktlarla əsaslandırma bilirsə, deməli, üslubi normanın məntiqilik tələbinə əməl edir. Elmi informasiyalar məntiqə əsaslandığı üçün məntiqilik nitqin ən mühüm keyfiyyəti hesab olunur. Ümumi cəhətlərinin çoxluğunu nəzərə alsaq, məntiqiliyin dəqiqliklə daha çox bağlı olduğunu deyə bilərik. Dəqiqlik mətnin mənası, nitqin semantik bütövlüyü, məntiqilik isə nitqin semantik strukturu ilə səciyyələnir [1, s.127]. Nitqi üslubi cəhətdən düzgün ifadə etmək üçün məntiqin eyniyyət, ziddiyyət, üçüncünü istisna və yetərli əsas qanunlarını mükəmməl bilmək tələb olunur. Üslubi normanın ölçü vahidlərindən biri olan estetiklik özündə nitqin obrazlılığı, emosional keyfiyyəti və təsirliliyini ehtiva edir.

Üslubi vasitə dedikdə, dilin rəngarəng, zəngin üslubi imkanlara malik olan obrazlı vahidləri və məcazları nəzərdə tutulur. Məcazlarla yanaşı, dildə üslubi keyfiyyəti zənginləşdirmək üçün ən uyğun ifadələri seçmək imkanı verən sinonimlər də çox geniş üslubi imkanlara malikdir. Doğrudan da, seçmə prinsipi üslubiyyatın ən əsas prinsipidir. Sinonimlik dilin bütün üslubi layları üçün xarakterikdir. Frazeologizmlər də üslubi vasitələrə daxildir. Sinonim cərgəni təşkil edən leksik vahidlər içərisində frazeologizm ən ifadəlisi sayıldığından seçmə prosesi zamanı olduqca vacibdir.

Fənnin tədrisində digər məqsədləri belə ümumiləşdirmək olar:

- mənadan doğan forma rəngarəngliyinin dilin üslubi imkanları əsasında yarandığını, nitq mədəniyyətinə yiyələnməyin əhəmiyyətini və önəmini öyrətmək;
- danışanın və ya yazanın dil vasitələrindən, onun fonetik, leksik və qrammatik imkanlarından məqsəd və məqama uyğun istifadə edəbilmə tərzini mənimsətmək;
- nitqi mədəni nitqə verilən tələblərə uyğun qurmaq səriştəsini aşılamaq;
- nitq prosesində fonetik hadisə və qanunların rolunu öyrətmək;
- verbal və qeyri-verbal ünsiyyətin əhəmiyyətini, onlardan yerində istifadənin nitqin keyfiyyətinə təsirini göstərmək.

Ümumi kompetensiyaların məzmunu

- Fənni digər fənlərlə əlaqələndirməyi bacarmaq, onun təhsil proqramında yeri və rolu haqqında məlumatları, fənnin əsas elmi-praktiki məsələlərinin tətbiqini öyrənmək;
- Kollektivdə işləmək qabiliyyəti;
- Komandada iş, problemin həllinə, ortaq yanaşmaya nail olmaq qabiliyyəti;
- Digər sahələrin mütəxəssisləri ilə ünsiyyət bacarığı;
- Peşəkar fəaliyyətini planlaşdırmaq və təşkil etmək, gələcək təhsilini və mövcud bacarıqlarını təkmilləşdirmək, vaxtı idarə etmək və tapşırıqları vaxtında tamamlamaq qabiliyyəti;
- Bilik və bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədilə vəziyyəti və özünü yenidən qiymətləndirmək və özünütənqid bacarığı;
- Cəmiyyətdə öz rolunu tənqidi qiymətləndirmək bacarığı (özünü dərk etmə kompetensiyası);
- Beynəlxalq arenada işləmək qabiliyyəti;
- Mədəniyyətlərarası dialoqa hazır olmaq;
- Fikrini düzgün və yığcam ifadə etmək;
- Kollektivdə öz həmkarları ilə birgə işləməyi, optimal qərarlar qəbul etməyi bacarmaq, idarəetmə metodlarına yiyələnmək;
- Mürəkkəb problemlərin həlli məqsədilə problemə aid fərqli yanaşmalardan istifadə etmək, sadalanan kompetensiyalar əsasında kompleks və ədalətli qərarların qəbulu bacarığına yiyələnmək.

Peşə kompetensiyalarının məzmunu

- İxtisas dilini, onun müxtəlif aspektlərini və funksional üslubları dərinləndirərək öyrənmək;
- Dilin spesifikasiyası, mahiyyəti və funksiyaları barədə müfəssəl biliyə sahib olmaq;

- Dilin və yazının mənşəyi; dilin funksiyaları; dil və cəmiyyət; dil və mədəniyyət arasında qarşılıqlı əlaqə haqqında ətraflı biliyə sahib olmaq və bu sahələrdə müxtəlif nəzəriyyələri mənimsəmək;
- Struktur dil vahidləri və onların nitq prosesində yerinə yetirdiyi funksiyalarla bağlı bilik əldə etmək;
- Dilşünaslıq sahələrində tətbiq edilən ümumi metod və üsulları mənimsəmək və kiçik həcmli tədqiqatlarda tətbiq edə bilmək;
- Dilçilik elminin nəticələrini praktikaya tətbiq etmə bacarığına yiyələnmək.

Təhsil Proqramının təlim nəticələri

- Yüksək yaradıcı və tənqidi təfəkkürə, vətənpərvərliyə, geniş erudisiyaya, sosial-siyasi məsuliyyətə, yazılı və şifahi nitq vərdişlərinə yiyələnmək;
- Empirik və analitik tədqiqat vərdişlərini inkişaf etdirmək; müqayisə, qarşılaşdırma, analiz və sintez kimi elmi-akademik bacarıqlar formalaşdırmaq; sahə işi, məlumatın toplanması, emalı və sistemləşdirilməsi vərdişlərini əldə etmək;
- Dilin müxtəlif funksional üslublarını müvafiq situasiyalarda uğurla tətbiq edə bilmək; dil vərdişlərini pragmatik-kommunikativ, mədəniyyətlərarası ünsiyyət, sosiolinqviistik kompetensiya baxımından istifadə edə bilmək; bütün bunların əsasında konkret dil materialını və mətnin qurulması xüsusiyyətlərini təhlil edə bilmək;
- Dilin tarixi inkişaf mərhələlərini əks etdirən mətnləri ayırd etmək; ədəbi qaynaqlarda müvafiq dövrü əks etdirən dil xüsusiyyətlərini anlamaq və təhlil edə bilmək;
- Dilin sistemini, strukturunu, mahiyyətini, funksiyalarını, eləcə də dil vahidlərinin özəlliklərini anlamaq; bunların elmi izahını verə bilmək; bunları mətn daxilində ayırd etmək və təhlil etmək;
- Bədii təsvir və ifadə vasitələrini mənimsəmək, ayırd edə bilmək, yazılı və şifahi nitq prosesində – lazım gəldiyində və ya verilən tapşırığın bir hissəsi kimi tətbiq edə bilmək.

“Üslubiyyat və ritorika” fənni üzrə təlim nəticələri

- Üslubiyyata aid spesifik anlayışları və onların arasındakı fərqləri müəyyənləşdirmək;
- Müxtəlif mətnlərdə və nitqdə istifadə edilən üslubi vasitələri və onların kontekstdəki funksiyasını müəyyənləşdirmək, üslubi analizin prinsiplərini təsvir və müzakirə etmək;
- Müvafiq funksional üslublarda mətnlər tərtib edə bilmək üçün uyğun stilistik va-

hidləri seçib tətbiq etməyi bacarmaq;

- Ritorik vasitələrdən istifadə etməklə nitqin məntiqiliyini və inandırıcılığını təmin etmək;
- Gündəlik və peşəkar diskursda istifadə edilən ritorik vasitələri və xüsusiyyətləri müəyyən edə bilmək;
- Öyrənilən dilin ifadəlilik imkanlarını, üslubi kateqoriyaların nitq fəaliyyətində tətbiq metodlarını mənimsəmək, ritorik tələblərə riayət etmək və mədəni nitq qabiliyyəti nümayiş etdirmək.

Nəticə / Conclusion

Yuxarıda qeyd olunanlardan belə nəticəyə gəlmək olar ki, istər şifahi, istərsə də yazılı nitq üslubi cəhətdən düzgün qurulmalı, yəni danışarkən elə sözlər seçilməlidir ki, fikir dəqiq və aydın ifadə olunsun. Danışan və ya yazan işlətdiyi hər bir sözün nəzərdə tutulan fikrin ifadəsi üçün nə dərəcədə əhəmiyyətli olmasını nəzərə almalıdır. Həm danışqda, həm də yazıda hər hansı bir söz öz həqiqi mənasından başqa digər mənalarda da işlədilir. Mənadan doğan forma rəngarəngliyi dilin üslubi imkanları əsasında yaranır ki, bütün bunlar üslubiyyat bəhsində öyrənilir. Azərbaycan dilinin üslubi imkanlarından yerində, ünsiyyətin tələblərinə uyğun istifadə etməyi, ədəbi dilimizin ifadə vasitələrindən konkret şəraitlə bağlı yararlanmağı bacarmalıyıq.

Dil vahidlərinin üslubi keyfiyyətləri müxtəlifdir. Bu keyfiyyətlər dilin fonetikasi, leksikasi və qrammatikasının imkanları sayəsində yaranır, nitqə üslubi çalarlıq gətirir, onu səlis, çevik, mənalı və kəsərli edir, estetik təsir gücünü artırır. Hər bir şəxs yazılı və şifahi ünsiyyət prosesində üslubi çalarla zəngin, düzgün, dəqiq və ifadəli nitqə malik olmalı, ədəbi tələffüz, vurğu, intonasiya, emosiya və s. məsələlərin nəzərə alınması və onlara əməl olunması qaydalarını bilməlidir. Ali təhsil pilləsində yeni olan “Üslubiyyat və ritorika” fənninin proqramı hazırlanarkən bu məsələlər nəzərə alınmış, natiqlik sənəti və üslubiyyat haqqında anlayışlar, nitq vərdişlərinin aşılınması, natiqlik sənətinin xüsusiyyətləri, natiqin təfəkkür və davranış mədəniyyəti, nitqində obrazlılıq, karyeranın artırılmasında natiqliyin rolu və s. məsələlərin öyrənilməsinə imkan verən mövzulara üstünlük verilmişdir.

Bu fənn tələbələrin istər yazılı, istərsə də şifahi nitqinin inkişafına geniş imkanlar yaradır, Azərbaycan dilinin üslubları və natiqlik sənətinin əsasları haqqında qazanılan bilikləri gələcək fəaliyyətlərində tətbiq etmək bacarığı aşılayır. Proqramın tərkib hissələri məntiqi cəhətdən bir-birini tamamlayır. Sonda verilən əhatəli ədəbiyyat siyahısı proqramdan daha səmərəli istifadə etmək üçün şərait yaradır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat / References

1. Abdullayev N. (2013). Nitq mədəniyyətinin əsasları. Bakı, Elm və təhsil, s.23.
2. Babayev A. (2015). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, “Gənclik” nəşriyyatı. 572 s.
3. Bayramov A., Məhərrəmov Z., İsgəndərzadə M. (2015). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, ULU, s.108.
4. Dəmirçizadə Ə. (1962). Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Azərtədrisnəşr, s.22.
5. Hacıyeva N. (2018). Azərbaycan dilinin fonetik üslubiyyatı (fil. ü. f. dok. e. dər. al. üçün təq. ed. dis-nın avtoreferatı). Bakı, s.7–8.
6. Həsənova S. (2005). Nitq mədəniyyəti və üslubiyyat. Bakı, ADPU-nun nəşriyyatı, s.3.
7. Hüseynova N., Musayev N. (2018). Azərbaycan dili və nitq mədəniyyəti. Bakı, Elm və təhsil, s.108.
8. Mustafayeva Q. (2010). Azərbaycan dilinin üslubiyyatı. Bakı, Elm, s.17.